

СУЧАСНИЙ СТАН АРХІТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЛИННОГО ПРОСТОРУ РІКИ ПРУТ НА ФРАГМЕНТІ ВОРОХТА – ДЕЛЯТИН

© Лукомська І.О., 2012

На основі натурних досліджень у статті охарактеризовано природні умови та системи розселення попередньо виділеного долинного простору р. Прут в Івано-Франківській області на відрізку від смт. Ворохта до смт. Делятин. Як наслідок проведеної роботи оцінено просторові ситуації існуючого стану цієї території, проведено ландшафтно-урбаністичну інвентаризацію простору.

Ключові слова: долинний простір річки, архітектурно-ландшафтна організація.

On the base of field observation the characteristics of the nature conditions and settling system of the before determined Prut river valley space is made in this paper. The observed territory occupies a riparian zone between settlements Deliatyn and Vorokhta in Ivano-Frankivsk region. As the result of this work the space planning situations of the existing state is valuated and some conclusions were made.

Key words: river valley space, architectural-landscape organization.

Постановка проблеми

Глобальні масштаби прискорення процесу урбанізації, що охопив усі країни з різним суспільним устроєм і рівнем економічного розвитку, становлять одну з характерних особливостей нашої епохи. Популярним стає активний відпочинок, зокрема гірський та гірськолижний туризм та спорт, а також комбінований туризм. Наслідком цієї тенденції є розбудова поселень та обслуговувальної інфраструктури в українських Карпатах.

Ріки, які на початку дали життя містам, у результаті почали відчувати на собі з їхнього боку сильний антропогенний вплив, який у багатьох випадках призвів (уже в наш час) до деградації річкових систем і їхніх басейнів. Вплив ріки був досить істотним в історичний час. Він пронизував усі сторони міського життя, впливаючи не тільки на господарську сторону життя, на форму розселення, на планування міст, але й на соціально-культурний аспект [1, с. 52].

Поселення в горах формувались переважно в долинах, і наявність води була важливим містобудівельним фактором. Наслідком цього стала сформована система розселення та сполучення у долинах річок Карпат, яка сьогодні продовжує розвиватись. Тому саме долинний простір річок найбільше підпадає під небезпеку нераціонального освоєння.

Річки Карпат мають гірський характер: вони відрізняються значними нахилами русел, швидкими течіями, незначною глибиною, а також частими повеннями.

У зв'язку зі зміною господарської діяльності людини, активною розбудовою та розвитком курортних та житлових просторів Карпат, звертаючи увагу на загрози порушення екологічного, функціонального та естетичного значення гірського середовища, актуальним є дослідження містобудівної ситуації цих територій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблеми урбанізації річкових басейнів в Україні досліджував доктор архітектури, професор Вадим Митрофанович Вадімов, професор кафедри архітектури будівель і містобудування Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка.

Формування цілей статті

Метою цієї статті є проаналізувати сучасний стан ландшафтно-урбаністичного освоєння долинного простору р. Прут на ділянці від смт. Ворохта до смт. Делятин Івано-Франківської обл. У дослідженні поставлені завдання вивчити цю територію і дати їй характеристику, виявити позитивні, вдалі вирішення архітектурно-ландшафтного освоєння, а також неграмотні рішення, проблеми та загрози. На основі цих досліджень дати оцінку сучасним просторовим ситуаціям вивченої території.

Виклад основного матеріалу

Територія дослідження – долина р. Прут від смт. Ворохта до смт. Делятин Івано-Франківської обл. (рис. 3) в напрямку течії. Це друга за величиною річка області після Дністра. Довжина річки 967 км, площа водозбору 27540 кв. км. Ріка бере початок на східному схилі гори Говерли і тече по території області вздовж 150 км [2, с. 122].

Загальна довжина долини, яка входить до складу території дослідження, становить приблизно 37 км при ширині смуги від 250 м до 2 км. Своєрідність вигляду ріки створюють каміння різного розміру – від маленьких камінців, якими утворене дно та береги, до великих хаотично розкиданих брил, через які часто виникають пороги (рис. 2, а). Правий берег ріки Прут крутіший, місцями поперечний профіль русла має вигляд урвищ, утворених шарами каменистих порід (рис. 2, б). Тут поєднуються низькогірні ландшафти з міжгірськими улоговинами, терасово-долинними місцевостями.

На цих землях українських Карпат історично утворились гуцульські поселення. Біля річки, як правило, виникав осередок села. На узвишші стояли церква та дзвіниця, часто разом з цвинтарем у спільній огорожі, а вздовж дороги розташовані були громадські будівлі та кілька садиб. Інші садиби розкидані на пагорбах, по схилах гір, де тільки можна знайти сухіше місце, захищене од холодних вітрів та виливів потоків. Від головних доріг відходять вулиці, якими можна їхати возом. Вище вулиці переходять у камінні дороги («сутки» та «плаї»), які залишають між осередками для прогону худоби та їзди верхом. Сутками возом не їздили, впоперек їх закладали вориння, щоб худоба, яка пасеться, не відбігала далеко. Плаї – дороги в полонини для проходу і прогону худоби, не обгороджені воринням [4, с. 163].

У кінці XVIII ст. у деяких районах з'являються рядові та вуличні поселення. Під їх будівництво найчастіше відводились вузькі смуги вздовж дороги, що вела на поля, які й забудовувалися з одного чи двох боків цієї дороги. Упродовж розвитку одновуличні поселення стають основою для дво- і тривуличних – там, де це уможлилював рельєф місцевості [4, с. 163].

Тепер на долинних просторах річок Карпат зосереджено життя, і рух активніше, ніж будь-коли раніше. З'являються нові споруди і комплекси, здебільшого для обслуговування туристів, прокладають нові дороги, мости.

Естетика долинного краєвиду специфічна і відрізняється від виглядів з верховин. Вона формується поєднанням природного ландшафту з рукотворною архітектурою і благоустроєм і утворює замкнений простір для людського ока.



Рис. 1. Розміщення досліджуваної території на карті Івано-Франківської обл.



а



б

Рис. 2. Природний вигляд р. Прут:

*а – дно та береги, утворені камінням різного розміру, пороги (фото зроблене біля смт. Татарів);
б – урвища, утворені шарами каменистих порід (фото зроблене біля смт. Делятин)*



Рис. 3. Територія дослідження – долина р. Прут від смт. Ворохта до смт. Делятин

Уздовж річки Прут проходить шосе через населені пункти Ворохта, Татарів, Микуличин, Ямна, Яремче, Дора і Делятин, яке у вісьмох місцях мостами перетинає ріку. Ці поселення, які входять у територію дослідження, в плані мають видовжену форму, головну вісь якої формує автомобільна дорога вздовж ріки. Від неї відходять місцевого значення дороги, які утворюють дорожню мережу і каркаси поселень. Часто ці дороги зв'язують обидва береги річки мостами.

По території долини річки Прут проходить також інший шлях комунікації – залізниця через зазначені вище населені пункти із зупинками у них. Вона сполучає Івано-Франківську та Закарпатську області і далі йде в напрямку до Румунії. Залізниця пролягає через тунелі у місцях, де долина є надто вузькою, а береги ріки круто піднімаються догори. На досліджуваній ділянці колія у чотирьох місцях перетинає р. Прут, утворюючи цікаві вузли з висотними краєвидами з мостів (рис. 4).

У вузьких місцях долини (200–300 м) шосе, ріка і залізниця пролягають поряд. На деяких ділянках річки здійснюють укріплення берегів з природного каміння та бетону. Через перепади рельєфу місцями для шосе чи залізниці використовуються кам'яні підпірні стінки, які одночасно слугують захистом від затоплень (рис. 5).

Досліджувана територія долинного простору характеризується нерівномірною забудовою. Переважно це є житлові садибні будинки з угіддями, які розташовані на великій відстані один від одного. Забудова стає помітно густішою у населених пунктах, зокрема в Яремчі, а на переході між поселеннями рідшає. Повністю відсутні споруди на ділянках при ширині смуги долини від 200 до 300 м. Такі місця є між смт. Ворохта, Татаровом, Микуличином, Ямною і

Яремчем, де круті схили гір звужують долину річки. Ці поселення відокремлені один від одного природними умовами. Натомість м. Яремче, с. Дора і смт. Делятин межують між собою і не творять замкненої природними умовами відокремленої цілості.



а



б

*Рис. 4. Мости через р. Прут:
а – залізничний міст у с. Ямна; б – автомобільний міст у м. Яремче*



а



б

*Рис. 5. Підпірні стінки:
а – для залізниці біля с. Татарів; б – для шосе біля с. Ямна*

Загалом на досліджуваній території є чимало вільного простору, хоча багато земель перебуває у приватній власності.

Позитивним у розвитку інфраструктури Карпат є те, що територія долини р. Прут має великий потенціал для активного і оздоровчого відпочинку з атрактивними краєвидами, а транспортна мережа досить зручно сполучає населені пункти з обласним центром. Кожен з населених пунктів має свої архітектурні, функціональні та просторові особливості, що створюють різноманітний місцевий колорит. Сьогодні спостерігається забудова цих земель відпочинковими закладами та комплексами. Проте часто така архітектура псує естетичний краєвид гірського ландшафту, порушуються екологічні та містобудівні ситуації. Особливо значне скупчення таких об'єктів спостерігається в м. Яремче.

Прут належить до середніх рік. Згідно зі статтею 88 Водного кодексу України по обидва береги річок встановлюються прибережні захисні смуги шириною для середніх річок – 50 метрів. Якщо крутизна схилів перевищує три градуси, мінімальна ширина прибережної захисної смуги

подвоюється. У межах існуючих населених пунктів прибережна захисна смуга встановлюється з урахуванням конкретних умов, що склалися [5]. Уздовж р. Прут є ситуації, де порушуються норми щодо будівництва та використання такої смуги (рис. 6).



а



б

Рис. 6. Фотофіксації порушення норм щодо санітарно-захисної смуги вздовж р. Прут:
а – с. Ямна; б – смт. Ворохта

Зі спостережень видно, що нові об'єкти на цій території будуються непорядковано і свавільно. Відсутні композиційні задуми, а також естетичні засади, які б відповідали культурі та традиціям місцевості.

Ріка Прут має великий гідроенергетичний потенціал, а також загрожує затопленням поселень. На досліджуваній території немає належного гідротехнічного захисту, а також споруд, які б раціонально використовували гідроенергетику.

Висновок

У зв'язку з активним освоєнням і розбудовою долинних територій Карпат існує загроза хаотичного і нераціонального будівництва та планування простору. На досліджуваній території долинного простору р. Прут на фрагменті від смт. Ворохта до смт. Делятин, на жаль, початки цієї ситуації можна бачити вже сьогодні, а наслідки від таких дій будуть відчутні в найближчому майбутньому. Це може мати негативний вплив на екологічну ситуацію району, привести до погіршення історично усталеного логічного планування території та до втрати своєрідної естетики краю. Наслідком цього може стати втрата автентичності регіону і туристичної привабливості. Тому, спираючись на наукові дослідження в галузі архітектури та містобудування, необхідно розробити методичні основи архітектурно-ландшафтної організації долинних просторів річок Карпат, які будуть корисними для подальшої діяльності проєктантів-забудовників територій такого типу.

1. Вадимов В. М. *Город и река (планировочные аспекты)*. – Полтава: Археология, 2000. – 214 с.
2. Адаменко О. М., Приходько М. М. *Регіональна екологія і природні ресурси (на прикладі Івано-Франківської області)*. – Івано-Франківськ: Таля, 2000. – 278 с.
3. Вадимов, В.М. *Некоторые особенности районирования прибрежных территорий как объектов градостроительного проектирования. Научно-технический сборник Коммунальное хозяйство городов. – Вып. 25, 2000. – С. 62–66.*
4. Гуцульщина. *Историко-этнографічне дослідження. Академія наук Української РСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського. Львівське відділення. – К.: Наук. думка, 1987.*
5. *Водний кодекс України. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995. – № 24, ст. 189).*